

KALBA, ISTORIJA, ŽMOGUS — SINTEZĖS ILGESYS

GIEDRIUS SUBAČIUS

Vytautas Kavolis steigiamajame Pasaulio lituanistų bendrijos suvažiavime kalbėjo apie sintezės tarp dviejų ar kelių disciplinų perspektyvas, apie kibirkštis, kurios ima žirti, kai vienos srities specialistas ima krapštyti kitą, ligi tol nepažintą sritį. Tokių nušviečiančių kibirkščių geisčiau dairytis ir kalbotyrą glausdamas prie kitų humanitarinių mokslų. Pavyzdžiui, prie istorijos.

Istorinė lyginamoji kalbotyra, tyrinėjanti objektyviuosius, nuo sąmoningos žmogaus veiklos nepriklausomus fonetinius kalbos dėsnius, jau egzistuoja du šimtus metų. Kalba jos suvokiama tarsi kokia gamtos žmogui duota realybė, kintanti tik pagal savo logiką.

Jau dvidešimtajame amžiuje atsirado kalbotyros šaka, kurios objektas — bendrinės kalbos istorija. Bendrinė kalba — tai vienodas, bendras visiems kalbos variantas, tiek rašomasis, tiek šnekamasis, galėjęs susiformuoti tada, kai visuomenė ėmė darytis laisvesnė, judresnė, labiau išlavinta, kai įvairūs kalbos nevienodumai imti vis labiau suvokti kaip kliūtys bendrauti. Bendrinės kalbos istorijai rūpi jau bent du aspektai — minėtas objektyvusis kalbos kitimas, nepriklausomas nuo žmonių valios, bei subjektyvusis — sąmoningas noras keisti, norminti savo kalbą. Tačiau drįsčiau tvirtinti, kad iki šiol lietuvių kalbotyroje dažniau pa-

brėžiama pirmoji, objektyvioji pusė, t. y. to objektyvaus kitimo rezultatas, o subjektyvioji suprantama kaip antraeilė, ji esanti svarbi tik tiek, kiek galėjo paveikti objektyvią bendrinės kalbos (bk.) raidą. Visi kiti, t. y. neįgyvendinti, subjektyvūs mėginimai ir projektai esantys ne tokie svarbūs.

Naujumo tokiai tradicinei kalbininkų pažiūrai galėtų suteikti žvilgsnis iš istoriko ar sociologo pozicijos. Tada akcentas pasislinktų į tą subjektyvųjų bendrinės kalbos raidos aspektą — visuomenės mąstymą apie kalbą, kurios jai reikia. Nesvarbu, kad daugelio autorių mintys ir pastangos neturėjo ryškesnės įtakos bendrinės kalbos likimui. Rekonstruota jų mąstymo apie bk. struktūra gali būti svarbi integrali apskritai tam tikro periodo mąstymo išraiška. Čia istorijos mokslo kurta aktualaus laikotarpio kultūrinė, socialinė vizija padeda pažiūrėti į kalbos kitimus kiek iš kito taško. Kavolis Lietuvos kultūros istoriją mėgina suvokti per tam tikras rekonstruotas mąstymo kategorijas — racionalizaciją, universalėjimą, individualėjimą ir kt.¹ Ar negalima tos istorijos mėginti suvokti ir per specialesnes, mąstymo apie kalbą kategorijas?

XIX a. pirmąjį trečdalį Didžiojoje Lietuvoje imamos reikšti mintys, kad reikalinga vienoda, taigi bendrinė, lietuvių kalba. Į svarbiausių mąstymo apie bk. kategorijų sąrašą turėtų patekti tokios, apie kurias tuo metu neturėta vienodos nuomonės (bent jau iki 1863 m.), taigi tokios, kurias suvokiant tada buvo jaučiama įtampa, dinamika. Siūlyčiau išskirti, pavyzdžiui, tokias:

- a) bk. vartojimo teritorija,
- b) gyventojų sluoksniai, kuriems bk. skiriama,
- c) rašomosios bei šnekamosios bk. santykis,
- d) vartosenos ar kalbos sistemos prioritetas.

Dažnai pirmųjų dviejų XIX a. trečdalių autoriai, kuriems rūpėjo kurti bk., tiksliai nenusakė, ką jie galvoja apie šitas kategorijas, ne visada jiems patiems tai buvo svarbu. Todėl greta

¹ Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje* (Vilnius: Vaga, 1994), p. 362.

konkrečių išlikusių minčių labai svarbu pačių autoriaus tekstų kalbinė analizė, ji gali pateikti trūkstamų duomenų ar pakoreguoti jau žinomus.

Taigi kategorija a) — *bendrinės kalbos vartojimo teritorija*. Čia galvoje turimas ne tarmės, pasirinktos pamatu kuriamai bk., plotas, o teritorija, kurioje toji bk. turėtų funkcionuoti, t. y. teritorija, kurios gyventojus konkretaus bk. projekto autorius įsivaizdavo būsiančius jo bk. vartotojais. Pavyzdžiui, tradiciškai manoma, kad Dionizas Poška savo raštais „siekė įtikti visiems lietuviams“², kad „didžiausią savo gyvenimo veikalą [žodyną — G. S.] jis rašė iš tiesų visai Lietuvai“³. Iš tikrųjų, savo veikaluose, laiškuose Poška visada kalba kartu apie žemaičius bei lietuvius, pavyzdžiui: „...mes, nelaimingi lietuviai ir žemaičiai, be tautinės lietuvių kalbos, be tikslaus žodyno, be jokios gramatikos...“⁴. Tačiau ar Poška įsivaizdavo savo bk. skaitytojus būsiančius ir Mažosios Lietuvos lietuvius? Tai, kad Silvestras Valiūnas jam, rašančiam žodyną, sakė, jog „vežd ant tavęs [...] taipogi latviai, prūsai ir užnemuniškiai“⁵, ir kad jis dažnai citavo Jono Rėzos psalmyno, Kristijono Milkaus žodyno žodžius, visai nebūtinai reiškia, kad jo bk. buvo skirta ir Mažosios Lietuvos lietuviams. Priešingai, Poška sakė, kad nėra jokios gramatikos, taigi Mažosios Lietuvos Danieliaus Kleino, Vilhelmo Hako, Pilypo Ruigio, to pat Milkaus gramatikas jis atmetė, norėjo kurti kitokią, naują bk. tradiciją. Savo žodyne žodžius, imtus iš Mažosios Lietuvos tekstų, Poška neretai cituodavo su priedu „w Prusach Lit.“, t. y. pažymėdavo kaip importinius, nors jokių analogiškų

² Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių kalba XVIII—XIX a.* (Vilnius: Mokslas, 1990), p. 139.

³ Vytautas Vanagas, *Dionizas Poška* (Vilnius: Pradai, 1994), p. 148.

⁴ Dionizas Poška, *Raštai*, paruošė Dominykas Urbas (Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959), p. 266—269.

⁵ *Lietuvių literatūros chrestomatija, XIX a. pirmoji pusė*, sudarė Jonas Riškus (Vilnius: Mokslas, 1986), p. 76.

pažymų nepirašydavo prie Konstantino Sirvydo žodžių, kurių kalbinis rytietiškas aukštaitiškas skambėjimas buvo tikrai ne mažiau svetimas žemaitiškai Poškos ausiai nei Mažosios Lietuvos raštų. Todėl tikėtiniausia išvada, kad Poška savo būsimą bk. orientavo tik į Didžiosios Lietuvos lietuvius. Požiūris į Mažosios Lietuvos gyventojus, kaip jo bk. vartotojus, geriausiu atveju buvo rezervuotas. Tokia Poškos požiūrio į bk. teritoriją rekonstrukcija leidžiasi siejama su istorikams žinoma to meto bajoriško politinio mąstymo struktūra — buvo puoselėjamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atkūrimo viltys, bet toje LDK nebuvo planuojama vietos Mažajai Lietuvai. Taigi Poškos mąstymas apie valstybę galėjo būti susijęs su mąstymu apie bk., kuri teritoriškai galbūt turėjo tilpti tikimojosi valstybėje. Bendrinės kalbos vizijos kontūrai nekerta politinės vizijos sienų, vadinasi, kalbininkų ir istorikų išvelgiamos struktūros, sudėtos viena su kita, sutvirtėja abi.

Panašiai atkūrus kitų kultūros veikėjų modeliuojamas bendrines kalbas, galima nurodyti skirtumų. Tik šiek tiek jaunesnis už Pošką Jurgis Ambraziejus Pabrėža buvo daug uždaresnis, jis bk. kūrė tik Žemaitijos gyventojams, t. y. žemaičių tarme kalbantiems žemaičiams, o lietuviai galį kurtis sau ir nereikią jų maišyti su žemaičiais. Daug vėliau Juozas Čiulda modeliavo bk. visiems Didžiosios Lietuvos lietuviams žemaičių tarmės pagrindu (aukštaičius laikė tinginiais, nesidominčiais tokiu dvasiniu penu — tai ir žemaitiško išdidumo pavyzdys), o Mažosios Lietuvos rašomosios kalbos tradiciją labai gerbė ir pripažino „de facto“, egzistuojančią, bet netinkančią Didžiosios Lietuvos lietuviams (Kristijono Donelaičio *Metų* ištrauką „išvertė“ į savo siūlomą bendrinę Didžiosios Lietuvos kalbą). Ir tik Simonas Daukantas mėgino modeliuoti bk. kartu Mažajai ir Didžiajai Lietuvai — taigi etniniu pagrindu, tačiau kaip praktiškai to pasiekti ir jis nelabai žinojo. Vadinasi, Poškos ir Čiuldos modeliai gali būti labiau paveikti politinio mąstymo struktūrų, o Pabrėžos ir Daukanto — etninio, nors abiem atvejais skirtingo.

b) *Gyventojų sluoksniai, kuriems bk. skiriama.* Pats bk. apibrėžimas turėtų implikuoti, kad tik tokia kalba yra bendrinė, kurią vartoja visi gyventojai. Tačiau išimčių gali būti bk. formavimosi pradžioje, ir svarbi išimtis čia yra Pabrėžos pažiūros. Nuosekli jo išlikusių rankraščių analizė parodė, kad tik apie 60 metų turėdamas tvirtai apsisprendė kurti bk. Tada įsivedė į rašybą naujų rašmenų (*čz, šz, ėmė* dvigubinti balsius *aa, ee, yy, óó, uu* ir kt.), bet naująją rašybą vartojo tik pasaulietiniams raštams, o pamokslus liaudžiai ir toliau užrašinėjo taip, kaip buvo anksčiau įpratęs (tuo pačiu metu — net dvi skirtingos jo paties rašybos!). Pabrėža savo pagrindinio botanikos veikalo *Taisliaus augyminio* pratarmėje yra prasiaręs, kad „pradėjau geisti žemaitiškame liežuvyje parašyti augminyčią, kurioje galėtų kiekvienas pramokytas pažinti ir daeiti augymes“⁶. Ir kitais darbais Pabrėža dažnai orientavosi į *pramokytuosius*, bet ne į visus liaudies atstovus. Liaudžiai dažniausiai turėjo pakakti tik klausyti, o ne skaityti sunorminta kalba parašytus tekstus. Taigi ne visi visuomenės sluoksniai, bet tik pramokytieji (tarp jų jau nemažai ir valstiečių) galėjo pretenduoti būti pakankamai subrendę bk. vartotojai. Toks pereinamasis Pabrėžos bk. supratimas puikiai dera su Sauliaus Žuko neseniai pagal Pabrėžos eilėraščius atkurtu jo prasmų universumu: „J. A. Pabrėžos eilėraščiai yra tarpinė grandis, jų analizė leidžia apčiuopti episteminio kultūros lūžio procesą, perėjimo nuo vienu vertybių prie kitų situaciją. J. A. Pabrėža projektuoja lietuvio ateitį (argi ne šviesią?) dar nekvestionuodamas baudžiavinių santykių“⁷. Požiūris į modeliuojamos bk. vartotoją visai dera su kitu atveju rekonstruota socialinės struktūros samprata — tai pereinamoji, „defektinė“ sąmonės

⁶ Jurgis Ambraziejus Pabrėža, *Taislós Augumyynis* [t. y. Augumyynis], 1843, p. II, rankraštis saugomas Liet. M. Mažvydo b-je, sign.: f. 124-7.

⁷ Saulius Žukas, „Apie pyppkininkus (du J. A. Pabrėžos eilėraščiai)“ *Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 4: Liaudies virsta tauta*, p. 117—118.

struktūra. Ji gana artima ir poškiškajai — Poškos muzikai „kalbėti radikaliau [...] neleidžia pati prigimtis“, „jis tik skundžiasi, prašo užuojautos, teisinės pagalbos“⁸, taigi bajorų ir baudžiauninkų buvimas — normali, nors kartais leidžianti nemoraliai elgtis, struktūra. Jau visai kitaip orientuotos Čiuldos ir Daukanto bk. sampratos — jų bk. visiškai aiškiai modeliuojamos visiems socialiniams sluoksniams, o tai sutampa su naujesne, mąstymo apie vientisą ir laisvą visuomenę struktūra.

c) *Rašomosios bk. santykis su šnekamąja*. Tik imant kurtis bk., vienodo šnekamosios kalbos varianto reikalingumas nėra visai akivaizdus jos kūrėjams. Štai Pabrėža yra užsiminęs, kad „geriausia taip rašyti, kaip kalbame“⁹. Pasirinkęs kurti bk. tik žemaičiams, norminti bendrinės šnekamosios kalbos jis dar neįjautė reikalo — pati tarmė buvo suvokta kaip šnekamasis bk. variantas. Visa tai labai ryškiai patvirtina Pabrėžos rašybos raidos analizė — metams bėgant, Pabrėža po truputį šlifavo, tobulino savo rašybą ir daug tų pakitimų buvo pastangos vis tiksliau išreikšti žemaitišką tartį (pvz., vietoj *-le-* ėmė rašyti *-lie-* tokiuose žodžiuose, kaip *galieiy* ‘galėjo’, kur žemaičiai ir taria *lie*, ėmė dvigubinti ilgus, pailgintus ar kirčiuotus balsius bei pan.) Taigi nors specialiai Pabrėža nenormino šnekamojo bk. varianto, tačiau suprato jo svarbą ir turėjo savo nuomonę, kaip ką reikia tarti. Tai vienas iš racionalesnių to meto požiūrių; apribojęs bk. teritoriją tik žemaitiškai kalbančia Žemaitija, Pabrėža laimėjo galimybę neprarasti apytvircio ryšio su šnekamąja kalba.

Vėliau panašiai racionaliai mąstė Juozas Čiulda, — „jei [...] paisyty būtinai reikalingo kalbėjimo ir rašymo vienodumo [...],

⁸ Vytautas Vanagas, ten pat, p. 79.

⁹ Jurgis Ambraziejus Pabrėža, „1835 m. kovo 20 d. laiškas iš Kretingos J. K. Gintilai į Peterburgą“, paskelbė K. Sendzikas, *Mūsų senovė* (Kaunas, 1938), t. 2, Nr. 3(8), p. 493.

[rastūsi] tam tikra tvarka¹⁰. Jis siekė, kad bk. būtų tariama taip, kaip rašoma, savo gramatikoje labai smulkiai ir pedantiškai suregistravo garsus, dvigarsius, tarties niuansus. (Jo racionalus modelis implikavo, kad aukštaičiai turėtų imti mokytis tarti žemaitiškai, nors vėliau istorija pasielgė atvirkščiai — žemaičius išmokė aukštaitiškai.)

Didžiuma literatų visgi iki pat *Aušros* negalėjo suprasti, apsibrėžti šnekamosios bk. vietos modernėjančioje visuomenėje. Pavyzdžiui, vyresniosios kartos atstovas vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis rašė, jog „norint gerai lietuviškai rašyti, reikia gerai mokėti lietuviškai ir kalbėti žemaitiškai. Sandarą, arba konstrukciją, išlaikyti lietuvišką, o tarimą žemaitišką, kuris yra grynas ir malonus“¹¹. Rašyti aukštaitiškai, o tarti žemaitiškai — reiškia tarti, kaip kas nori, nepriklausomai nuo teksto, reiškia apskritai nesirūpinti tarimu. Nelabai racionalus buvo ir Poška. Tiesa, jis teoriškai buvo apsisprendęs grįsti savo bk. Viduklės tarmės pagrindu, kai kur savo žodyne žymėjo skiemenų ilgumus ir trumpumus (kirčius?), taigi buvo nužengęs toliau už Giedraitį, supratęs, kad reiktų skaityti taip, kaip parašyta. Tačiau praktiškai bent kiek nuoseklesnio modelio Poška neišlaikė — jis vartojo polifoninį ženklą *ũ* (jį buvo galima įvairiai perskaityti), žodyne pateikinėjo žemaitiškų ir aukštaitiškų fonetinių variantų (*Pienas, Pjinas, Pien's, Pjin's*), kūrė hipernormalizmą, t. y. gyvojoje kalboje niekada neegzistavusių formų (*būs* 'bus', *gietvas* 'gyvas'). Tokios lytys dar nerodo aiškaus noro, kad visi tartų, jei ne vienodai, tai bent panašiai.

¹⁰ *Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 6: Juozas Čiulda. Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993), p. 230.

¹¹ Aldona Prašmantaitė, „Žemaičių vyskupas J. A. Giedraitis — Naujojo Testamento vertėjas“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 3 kn.: Devynioliktas amžius įžengus (Vilnius: Pradai, 1994), p. 228.

Taip pat nepakankamai tam laikui racionaliū laikyčiau Daukanto (Čiuldos bendramokslis) požiūrį. Daukantas rašė: „Tavęs, mielas lietuvi skaitytojau, meldžiu, kad netūztum ant manęs, jog ne tavo parakvijos kalba rašiau, gali pats, vieną kartą perskaiteš, antrą kartą skaitydamas nusuukti žodžius pagal suoką savo parakvijos. Ir taip kame randi parašyta *kantri ir narsi kareiviai*, skaityk *kantrūs ir narsūs kareiviai*“¹². Vadinasi, vie-naip rašytina, kitaip skaitytina, tad šiuo aspektu dar netoli nueita nuo Giedraičio. Be to, Daukantas manė, kad „kur išpuola rašyti *uo*, tai labai yra rašyti *ū*, per tai visiems gali įtikti, tie[ms], kurie pirma *uo* [aukštaičiai], ir tie[ms], kurie ištaria *ou* [žemaičiai], nes vieni sako *duoti*, kiti *douti*“ — panašu į Pošką, ieškoma pana-cėjos, kaip kokiais atvejais kas gali skaityti, bet dar nesiūloma ieškoti būdų mokytis ir tarti, ne tik rašyti, vienodai. Nei Pabrėža, nei Čiulda nevartojo jokio rašmens, kurį būtų galima dvejopai perskaityti.

Tokias dvi skirtingas mąstymo apie šnekamąją bk. struk-tūras, galimas apibūdinti kaip racionalias ar neracionalias, būčiau linkęs sieti ir su pačių mąstytojų individualybe. Pabrėžos ir Čiuldos požiūriai galėjo formuotis ir dėl jų didesnio vidinio poreikio bendrauti su gyvais žmonėmis, dėl jų praktiškumo. Priešingai Poška („D. Poška lyg ir pripažino kūrybinio akto ir pačios kūrybos žaidybiškumą, individualistinį jų pobūdį bei uždarumą“¹³), Daukantas rodosi esą labiau pakilusio nuo kas-dienybės mąstymo žmonės, praktiškoji projektų pusė jiems pa-tiems psichologiškai nebuvo tokia svarbi.

d) *Vartoseną ar kalbos sistema*. Tai aspektas, susijęs su ankstesniuoju. Pabrėža rėmėsi vartoseną. Poška, vėliau Dau-kantas, nors atsisakė remtis tik vartoseną, tik vienos kurios tarmės lytimis, tačiau konkrečias savo nusistatytas taisykles taikė labai

¹² Simonas Daukantas, *Raštai*, parengė Birutė Vanagienė ir Vytautas Merkys (Vilnius: Vaga, 1976), t. 2, p. 8.

¹³ Vytautas Vanagas, ten pat, p. 64.

nenuosekliai (pvz., Daukantas, per visą gyvenimą labai dažnai kaitaliojęs rašybą, taip galutinai ir nenusistatė kokios nors vienodos). Vadinasi, teoriškai Daukantas su Poška linko į kalbos sistemą (gramatiškumą, taisykles), bet praktiškai savo polinkių tvarkingai taikyti neįstengė. Ir tik Čiulda, kurdamas taisykles, visur pabrėždavo gramatiškumo, reguliarumo kriterijų, gana nuosekliai tas taisykles taikė rašydamas. Toks pjūvis vėlgi parodo skirtingą mąstymo tvarkos laipsnį, Pabrėžos, Čiuldos — skirtingą racionalumą, Poškos ir Daukanto — racionalumo neišlaikymą.

Toks galėtų būti mėginimas teoriškai pažūrėti į kultūros istoriją, individualų mąstymą per kalbines sąmonės struktūras, per sąmoningas pastangas modeliuoti bendrinę kalbą.

1994 m. vasarą Lietuvos istorijos institute vykusią diskusiją¹⁴ apie tai, kaip reikėtų publikuoti senuosius mūsų kultūros tekstus, konkrečiau — kaip parengti spausdinti XIX a. lenkiškai Lietuvoje parašytus tekstus, galėčiau pavadinti praktiniu bandymu susitarti, kurie kalbiniai aspektai yra svarbūs tyrėjams ir išlaikytini, o kurie — keistini, taisytini.

Tokius tekstus rengdami Lietuvos istorikai iki šiol vadovaujasi 1953 m. Lenkijoje išleista instrukcija. Vienas iš pagrindinių tos instrukcijos principų — XIX a. lenkų rašyba, skyryba, taip pat kai kurie kalbos bruožai turi būti atstatyti į dabartinę lenkų kalbą. Pavyzdžiui, Lietuvos istorijos instituto mokslinė taryba (jos pirmininkas — akademikas Vytautas Merkys) turi gana griežtą nuomonę visais atvejais laikytis tos instrukcijos.

Visiškai aišku, kad apskritai senieji tekstai, taip pat ir Lietuvoje rašyti, gali būti publikuojami labai įvairiai. Galima

¹⁴ Diskusija buvo įrašyta į magnetofono juostą ir planuojama paskelbti *Lietuvių atgimimo istorijos studijų* devintajame tome *Mykolas Rōmeris*.

skelbti tik vertimus, vertimų ištraukas, į dabartinę lenkų kalbą atstatytus originalus, originalius, nepakeistos rašybos, skyrybos originalus, fotografuotus tekstus, visus juos derinti su vertimais arba ne. Publikavimo pobūdis, aišku, turi būti pasirenkamas pagal tai, kokiam skaitytojui tekstas skiriamas. Mėginti publikaciją skirti iš karto visiems mokantiems skaityti reiškia iš anksto ją pasmerkti — toks „universalus“ tekstas iš viso nesuras skaitytojo.

Čia norėčiau kalbėti tik apie tokių tekstų, kurie skiriami mokslininkams — mokslinių, akademinų — skelbimą. Minėtoje diskusijoje dalyvavo trijų humanitarinių institutų žmonės: Lietuvos istorijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos bei Lietuvių kalbos. Gana griežtai išsiskyrė dvi nuomonės. Dalis istorikų sakė, kad pagal 1953 m. lenkų instrukciją rengiami tekstai yra moksliskesni, nes istorikai, gerai išmanydami tą tekstą, jo atsiradimo aplinkybes moksliskai apdoroja tekstą — suvienodiną rašybą, ištaisą klaidas. Toks įsikišimas į tekstą, jo interpretacija esanti svarbi, kad neklaidintų skaitytojo. Kita nuomonė, palaikoma dalies istorikų ir daugelio filologų (jai pritarčiau ir pats), buvo ta, jog mokslininkams skiriamas tekstas turėtų būti išlaikytas ko autentiškesnis. Visų pirma svarbus pats principas: išlaikydami autentiškus Lietuvoje kurtus tekstus, mes išlaikome lietuvišką savitumą. Atstatydami į dabartinę lenkų kalbą — iš karto užtušuojuame ir daugelį tų ypatybių, kurios buvo būdingos tik mūsų lenkų kalbos variantui. T. y. iš lietuviškos lenkų kalbos padarytume lenkišką lenkų kalbą. Pavyzdys — kad Daukanto raštuose pasitaiko parašymas *chłpieć* 'vaikinas' gale su minkštuoju *ć*, o ne *chłpiec*, kaip kad anksčiau ir dabar lenkai rašo, visai nebūtinai turi būti atstatyta klaida — tai greičiau užfiksuotas kitoks to meto šio žodžio tarimas Lietuvoje.

Antra vertus, suvienodinant ir sudabartinant rašybą, suardomas tam tikras ne tik kalbotyrai, bet ir apskritai kultūros istorijai svarbus sluoksnius. Tik vienas pavyzdys — Lietuvoje lenkų dvibalsiai *ay*, *ey* (su raide *y*!) galutinai pakeisti *aj*, *ej* (su raide *j*) maždaug tarp 1830—1840 m. Šio fakto žinojimas gali

labai padėti nustatyti nors apytikslį sunkiau datuojamo teksto parašymo laiką — ar kurtas prieš 1830 m., ar po 1840 m. Dalis išvadų, siūlomų šio straipsnio pirmojoje dalyje, taip pat nebūtų galėjusios atsirasti, jeigu būtų remtasi tik sudabartintais tektais.

Pamatas tokioms diskusijoms kilti, matyt, yra ir skirtingas požiūris į savo skaitytojus. Bent jau antroji nuomonė — publikuoti šaltinius ko autentiškesnius — grįsta prielaida, kad, viena, kiti mokslininkai turi turėti galimybę patys interpretuoti klaidas, nenuoseklumus, taigi jų nuomonė nėra kiek ne mažiau svarbi, antra, publikuojamas tekstas bus svarbus ir vėlesniems moksliniams tyrimams, kad ateityje tame pačiame tekste gali būti imta ieškoti visai naujų aspektų, rasta naujų problemų, kurias dabartiniam rengėjui sunku ir numatyti. Ar pirmoji nuomonė grįsta tokiomis prielaidomis — nesu tikras.

Tiek daug dėmesio šiai diskusijai gal ir nevertėtų skirti, jeigu toks požiūrių skirtumas nesukeltų liūdnų rezultatų. Turiu galvoje istorikės Redos Griškaitės gerai parengtą vieną Daukanto akademinį raštų tomą (*Simono Daukanto raštai. Korespondencija su Teodoru Narbutu*), kurį Lietuvos istorijos instituto mokslinė taryba atmetė, t. y. nepatvirtino esantį tinkamą spausdinti, visų pirma dėl nesuvienodintos, nesudabartintos lenkų kalbos rašybos ir kalbos. Tokį poelgį galima interpretuoti ir kaip Lietuvos istorijos instituto netiesioginį pareiškimą, jog tam tikrais atvejais jam gėda publikuoti autentiškus tekstus. Šis nesutarimas rodosi esąs toks keistas, kad drįstu išvelgti ir tam tikrą potekstę, neišsakytą kartų požiūrių konfliktą: vyresnieji tarsis paslapčia gailisi, jog Daukantas, lietuviybės šauklys ir simbolis, laiškus rašė nelietuviškai, jaunesnieji tiesiog konstatuoja tai.

Vadinasi, sintezės ilgisi ne visi. Kartais kibirkštys skyla ne tik prie ko nors prisiglaudus, bet ir susidaužus kaktomis.